

Jaarverslag CSO 2008

de koepel van ouderenorganisaties

mei 2009

Eindredactie: Sjerps Communicatie
Datum juni 2009
Kenmerk V 7191 best

CSO
Churchillaan 11
3527 GV Utrecht
030 2769985
030 2719038
cso@ouderenorganisaties.nl
www.ouderenorganisaties.nl

Inhoudsopgave

- 6 - Voorwoord
- 7 - 1. De CSO in 2008
Rijksoverheid
Europa
Vertegenwoordiging
Samenwerking
- 9 - 2. Inkomen en pensioen
AOW
Financiering AOW
Onvolledige AOW
Polen en onvolledige AOW
AOW voor gedetineerden
AOW-partnertoeslag
Koopkrachtontwikkeling
Vervanging regeling Buitengewone Uitgaven
Medezeggenschap
Medezeggenschap van gepensioneerden bij pensioenregelingen
Evaluatie Medezeggenschapsconvenant
Symposium Tien jaar medezeggenschapsconvenant
Evaluatie Principes voor goed pensioenfondsbestuur
Pensioenwet
Algemene Pensioeninstelling (API)
Nabestaandenpensioen
Ouderen en arbeid
Notitie Men is zo oud als men zich voelt
Advies commissie-Bakker
Internationaal
Adviescommissie en werkgroep
- 15 - 3. Zorg en welzijn
Zorgstelsel algemeen
AWBZ
AWBZ — Toekomst
AWBZ — Bezuinigingen op de functie begeleiding
AWBZ — Afstemmingsoverleg CIZ
AWBZ — Zorgzwaartebekostiging
AWBZ — Vermogenstoets
AWBZ — Eigenbijdrageregeling
AWBZ — Scheiden wonen en zorg
AWBZ — Ontruiming kamers verzorgings- en verpleeghuizen
Zorgverzekeringswet
Zorgverzekeringswet — Eigen risico en no claim
Zorgverzekeringswet — Pakketadvies
Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)
WMO — Uitvoeringspraktijk

WMO — Modelverordening
WMO — Evaluatie
WMO — Cliëntenondersteuning en ouderenadvisering
WMO — Meldpunt Herindicatie

Geriatric

Geriatric — Algemeen
Geriatric — Projecten

Overig

Versterken cliëntenwetgeving
Nza
Waskosten
Brandveiligheid
Geestelijke verzorging
Seniorvriendelijke ziekenhuizen
Eén loket zorg en welzijn
Reanimatie
Ouderenzorg en Nivel
Preventie in de zorg
Consultatiebureaus voor ouderen
CBOG

Adviescommissie Zorg en Welzijn

22 -

4. Wonen

Inleiding
Scheiden wonen en zorg
Woonkeur
Meer Woningen voor Ouderen
Huurbeleid
Wijkenaanpak
Veiligheid en valpreventie
Adviescommissie Wonen

24 -

5. Mobiliteit

Chipkaart OV
Treinreizigers
Contractvervoer
Code VVR

26 -

6. Projecten

Project — PGO—support
Project — Krachtig Cliëntenperspectief
Project — Delier
Project — Medezeggenschap pensioenen
Verenigingen van pensioengerechtigden
Principes voor Goed Pensioenbestuur (PFG)
Voorlichting en scholing
Monitoren

Deelnemersraden
Verantwoordingsorgaan
Intern toezicht
Verzekerde regelingen

- 30 -
7. CSO — de organisatie
CSO — vereniging
CSO — bestuur
CSO — bureau
CSO — p.r. en communicatie
Adviescommissies en werkgroepen
Samenwerking met NOOM

Bijlagen

- 31 -
- A. CSO-vereniging, -bestuur, -adviescommissies,
-werkgroepen en -bureau in 2008
- 34 -
- B. CSO-vertegenwoordigers in externe organisaties in 2008
- 38 -
- C. Afkortingen

Voorwoord

Na enkele roerige jaren was 2008 voor de vereniging CSO een jaar van stabilisatie. In het bestuur noch op het bureau traden er personele wijzigingen op. Dit gaf de CSO de kans om de krachten verder te bundelen en meer visie en invloed te ontwikkelen in het belang van de ouderen en de ouderenorganisaties.

Bij de CSO-lidorganisaties zijn ruim een half miljoen ouderen georganiseerd. Met en namens haar lidorganisaties behartigt de CSO hun belangen op nationaal en soms ook op Europees niveau op uiteenlopende levensterreinen. Gedacht moet worden aan inkomens en pensioenen, zorg en welzijn, wonen en mobiliteit. Het zijn onderwerpen die bepalen of, en hoe ouderen maatschappelijk kunnen participeren en die in belangrijke mate hun kwaliteit van leven bepalen. De CSO zette zich op al deze terreinen stevig in en oefende invloed uit op de beleidsvorming. Uiteraard blijft ze dit doen.

Het verenigen van ouderen die onderling circa vijftig levensjaren van elkaar kunnen verschillen, en het verwelkomen elk jaar van nieuwe leden en leden verliezen, stelt hoge eisen aan de vitaliteit van de ouderenorganisaties. De vier lidorganisaties kijken vooruit, proberen relevante maatschappelijke ontwikkelingen tijdig te signaleren en vertalen die naar de betekenis voor het samenwerkingsverband CSO. Voor de CSO betekent dit de opdracht de belangen van ouderen uit de derde en de vierde generatie collectief te behartigen.

In het eerste hoofdstuk van het jaarverslag staat beschreven hoe de CSO in het brede krachtenveld opereert. Daarna volgen de activiteiten en resultaten per beleidsterrein. Naast het reguliere werk werkt de CSO mee aan projecten die aansluiten bij het reguliere werk, daaraan verwant zijn of ondersteunend. Daarover rapporteert ze in hoofdstuk 6. De beschrijving van de CSO-organisatie zelf vormt het slotdeel van het jaarverslag.

Terugblikkend is het belang van ouderen in het verslagjaar 2008 vaak, goed en krachtig voor het voetlicht gebracht, maar de ambities van de CSO liggen hoger. Aan de voorwaarden voor het realiseren daarvan werkte en werkt ze stevig. Zorgen zijn er vooral over het rijkssubsidiebeleid en de gevolgen daarvan voor de toekomst van de ouderenorganisaties en van hun koepel CSO.

*Drs. Gijp van Soest,
Voorzitter CSO, de koepel van ouderenorganisaties*

1. De CSO in 2008

Rijksoverheid

In 2008 besteedde de rijksoverheid veel aandacht aan het huidige en toekomstige ouderenbeleid. Belangrijk was onder meer het debat in de Tweede Kamer dat werd gevoerd aan de hand van de nota *Lang zullen we leven* van de themacommissie Ouderenbeleid en de reactie daarop van het kabinet. Uiteenlopende onderwerpen, zoals de inkomenspositie, de AOW-gerechtigde leeftijd, de zeggenschap van ouderen in de pensioenfondsen, de houdbaarheid van de AWBZ, de betekenis voor ouderen van de invoering van de WMO en de woonbehoeften van ouderen, kwamen er aan de orde. De diversiteit aan onderwerpen laat zien hoe breed het ouderenbeleid uitwaaiert. De CSO heeft beleidsmakers en beslissers — gevraagd en ongevraagd — op veel momenten van de nodige informatie voorzien en met hen de visie van de CSO besproken. Veel daarvan werd in de discussies in de Tweede Kamer teruggehoord.

Het beleid van het ministerie van VWS voor het versterken van de patiënten-, gehandicapten- en ouderenorganisaties (PGO) vroeg in 2008 veel aandacht van de CSO — bestuur en bureau. Minister Klink kondigde aan de PGO-organisaties te willen versterken door:

- bij de ouderenbonden 2,5 miljoen euro aan subsidie weg te halen;
- een traject van projectsubsidies en meerjarenplannen op te zetten;
- een commissie een wenkend perspectief te laten schetsen van een sterke patiënten-, gehandicapten-, en ouderenbeweging; de CSO heeft voor deze VWS-commissie Okke Pol voorgedragen die door de minister is benoemd.
- jaarlijks 1,5 miljoen euro beschikbaar te stellen voor PGO-Support, een bureau van de vijf koepels waar verenigingen ondersteuning kunnen halen bij het versterken van hun organisaties;
- gesubsidieerde organisaties een subsidiegarantie te geven voor vier jaar, echter zonder indexering.

De CSO vindt dit een wonderlijke en bureaucratische invulling van ‘versterking’ en heeft stevig gepleit voor een aparte benadering van de ouderenorganisaties. Immers er zijn grote verschillen met de patiënten- en gehandicaptenorganisaties. De bezwaren van de CSO hebben echter niet geleid tot andere beleidskeuzes.

Europa

De Nederlandse leden van AGE Europe treffen elkaar in het afstemmingsoverleg: AGE Platform Nederland. Hiervan zijn ouderenorganisaties en vakbonden lid. Op verzoek van dit platform onderhoudt de CSO een secretariaat dat de ontwikkelingen in Europa volgt, erover communiceert en de Nederlandse vergaderingen organiseert. De kracht van de Nederlandse ouderenorganisaties kan hierdoor sterker in Europa doorklinken.

Vertegenwoordiging

Een belangrijke manier van belangenbehartiging is het deelnemen in commissies, besturen, werkgroepen van maatschappelijke organisaties en overheden. De CSO heeft op ongeveer vijftig plaatsen kaderleden en beroepskrachten van de verenigingen van de CSO. Op een veelheid van levensterreinen worden daar de belangen van ouderen behartigd. (Zie Bijlage b.)

Het werk van de CSO richt zich behalve op het behartigen van de belangen van kwetsbare ouderen ook op die van de derde generatie — ouderen tussen 55-75 jaar.

In 2008 werd de CSO gevraagd deel te nemen in de coalitie Senior.nu, een initiatief van Actiz, Aedes, en MOgroep. Dit samenwerkingsverband wil het imago van ouderen veranderen door te werken aan een ander ouderenbeleid. Senior.nu onderstreept dat senioren, ouderen, in welke leeftijdsfase dan ook vanuit hun eigen perspectief en mogelijkheden kunnen blijven participeren in de samenleving en de regie over hun eigen leven en financiën kunnen houden.

Samenwerking

De CSO vertegenwoordigt via haar lidorganisaties Unie KBO, PCOB, NVOG en NOOM meer dan een half miljoen ouderen in Nederland. Om dit werk goed te kunnen doen, onderhouden de CSO en haar leden een intensief contact en werken ze op zoveel mogelijk terreinen samen.

De CSO kreeg in 2007 opdracht van het rijk de regiefunctie te nemen in de samenwerking en versterking van de ouderenorganisaties. Onder voorzitterschap van beleidsadviseur Gerard van Pijkeren spraken de vier CSO-leden Unie KBO, PCOB, NOOM en NVOG, de LOC en ANBO met elkaar over gezamenlijke plannen, projecten en accenten. Deze afstemming mondde aan het eind van het jaar uit in een serie projectaanvragen bij de VWS-commissie die wordt voorgezeten door politica Hannie van Leeuwen, die de minister adviseert over de besteding van het budget. In deze projecten werken de genoemde lidorganisaties in veel gevallen samen.

De CG-Raad was in 2008 vaak de eerste bondgenoot van de CSO bij de beleidsbeïnvloeding op de terreinen AWBZ en WMO. Ook met het LOC, Platform VG en het platform LGGZ stemde de CSO vaak de inbreng af.

2. Inkomen en pensioen

AOW

Financiering AOW

Het kabinet wil de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in de toekomst verbeteren door in 2009 maatregelen te nemen die bijdragen aan de financiering van de kosten van de vergrijzing — onder andere de kosten van de AOW. In het op Prinsjesdag gepresenteerde Belastingplan 2009 zijn hiervoor twee maatregelen voorgesteld: de *houdbaarheidsbijdrage* en de *doorwerkbonus*.

De *houdbaarheidsbijdrage* is een belastingmaatregel met als doel rijke ouderen via de belastingen extra te laten bijdragen aan de kosten van de vergrijzing. De CSO wijst deze bijdrage af. Eerst moet onderzocht worden hoe hoog de kosten van de vergrijzing de komende jaren zijn en welke financieringsmogelijkheden hier tegenover staan. De CSO vindt dat niet alleen 65-plussers met een hoger inkomen een extra bijdrage moeten leveren, maar dat iedere burger — jong en oud — hieraan naar draagkracht moet bijdragen.

De *doorwerkbonus* is een korting op te betalen belasting (heffingskorting), bedoeld om de arbeidsparticipatie van mensen ouder dan 62 jaar te bevorderen.

De CSO onderschrijft dat het belangrijk is dat zoveel mogelijk oudere werknemers participeren in betaald werk. De vraag is echter of een doorwerkbonus ook terecht komt bij mensen met lagere inkomens. De CSO pleit voor extra maatregelen waardoor de arbeidsparticipatie van mensen vanaf 55 jaar bevorderd wordt. Ze doet daarmee onder andere op het stimuleren van leeftijdsbewust personeelsbeleid, het verhogen van de arbeidskorting en het uitbreiden van de mogelijkheden van het deeltijdpensioen.

Deze boodschappen zijn bij de behandeling van het Belastingplan 2009 meegegeven aan de vaste commissie voor Financiën in de Tweede Kamer. Uit de vragen die Kamerleden aan de minister hebben gesteld, blijkt dat de door de CSO geconstateerde knelpunten aan de orde zijn geweest. Desondanks heeft de Tweede Kamer de voorgestelde maatregelen ongewijzigd aangenomen. Alle oppositiepartijen stemden tegen, alle regeringspartijen stemden voor.

Ook de Eerste Kamer sprak uitgebreid over de houdbaarheidsbijdrage en de doorwerkbonus en ook hier kwamen de door de CSO geconstateerde knelpunten aan de orde. Helaas heeft de Eerste Kamer het Belastingplan 2009 met daarin de maatregelen voor de houdbaarheidsbijdrage en de doorwerkbonus zonder stemming aangenomen.

Onvolledige AOW

Iemand die niet altijd in Nederland heeft gewoond, krijgt bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd geen volledige AOW. De groep die dit betreft wordt de komende jaren steeds groter. Wie alleen een onvolledige AOW heeft en geen aanvullend inkomen, heeft een inkomen onder het sociaal minimum. Dit betreft in veel gevallen allochtone ouderen. De CSO en haar leden hebben hierover eind 2007 een gezamenlijk standpunt geformuleerd. Ze kwam met het plan om een nieuwe inkomensregeling 65-plus te ontwikkelen als vangnet voor 65-plussers met een inkomen onder het sociaal minimum. Als dit niet mogelijk is, pleit ze ervoor de huidige regeling op een aantal punten te verbeteren.

Begin 2008 sprak de vaste commissie voor SZW over de brief van staatssecretaris Aboutaleb over de onvolledige AOW. De CSO heeft vóór dit overleg haar standpunt hierover aan de commissie kenbaar gemaakt. Ook kwam er een opiniestuk van de CSO

en de Unie KBO in de Volkskrant. De staatssecretaris zegde toe een aparte inkomensregeling voor mensen met een onvolledige AOW te onderzoeken. Uit de brief die hij medio 2008 naar de Tweede Kamer stuurde, blijkt dat hij een aparte inkomensregeling — een apart vangnet — voor aparte groepen onwenselijk acht. Integrale overheveling (overheveling van uitvoering en verantwoordelijkheid) van de aanvullende bijstand naar de Sociale Verzekeringsbank (SVB) is volgens hem de beste oplossing. Ook is de staatssecretaris niet voor het verruimen van de pensioenvrijlating en de vermogensvrijlating. Wel wil hij een vrijlating van inkomen uit arbeid opnemen voor ouderen in de Wet Werk en Bijstand (WWB). Deze brief is in november besproken in de vaste commissie voor SZW. De CSO heeft daaraan voorafgaand een reactie op de brief van de staatssecretaris gestuurd en nogmaals gepleit voor een aparte inkomensregeling 65-plus. De bespreking in de vaste commissie voor SZW heeft niet tot andere uitkomsten geleid.

Wat betreft de huidige regeling pleitte de CSO voor een verlenging van het toegestane verblijf van 65-plussers met een aanvullende bijstandsuitkering in het buitenland van dertien naar 26 weken, voor een verruiming van de inkomensvrijlating en vermogensvrijlating en een verruiming van de inkoopregeling. Er is een amendement aangenomen waarmee het voor 65-plussers mogelijk is om 26 weken in het buitenland te verblijven. Op dit punt is de wet inmiddels gewijzigd.

Polen en onvolledige AOW

In december 2007 was de zogenoemde Polen-top Rotterdam. Nieuwe emigranten, waaronder veel Polen, krijgen in de toekomst een onvolledige AOW-pensioen. Naar aanleiding hiervan heeft de CSO de minister van SZW gevraagd deze groep zo snel mogelijk op de hoogte te stellen van de huidige mogelijkheden om een toekomstig AOW-gat te verkleinen. De minister heeft een uitgebreide reactie gestuurd waarin hij ingaat op de positie van Poolse immigranten.

AOW voor gedetineerden

Medio 2008 is er een wetsvoorstel ingediend waarin geregeld wordt dat gedetineerden geen AOW-pensioen krijgen. De CSO vindt dat het recht op een AOW-pensioen voor gedetineerden gehandhaafd moet blijven, omdat dit een recht voor iedere 65-plusser is. De kosten van het gedetineerd zijn moeten op een andere manier op de gedetineerde verhaald worden.

Door de snelheid waarmee dit wetsvoorstel door de Tweede en Eerste Kamer is gegaan en is aangenomen, heeft de CSO niet op tijd haar commentaar op dit wetsvoorstel bij de fracties kunnen krijgen.

AOW-partnertoeslag

Begin 2008 sprak de Tweede Kamer over de onbekendheid bij burgers van het afschaffen van de AOW-partnertoeslag per 1 januari 2015. Enkele fracties hebben gevraagd het afschaffen uit te stellen omdat de groep vrouwen die in 2015 economisch zelfstandig is, kleiner zal zijn dan verwacht werd op het moment (1996) dat besloten werd om de partnertoeslag af te schaffen.

De CSO heeft een brief aan de vaste commissie van SZW gestuurd waarin ze erop aandringt de staatssecretaris te vragen jaarlijks cijfers te publiceren over de arbeidsparticipatie van vrouwen. Ook stelt de CSO dat wanneer de prognose van 1996 voor 2015 niet gehaald wordt de afschaffing van de AOW-partnertoeslag uitgesteld moet worden.

Op vragen van de leden van de vaste commissie heeft minister Donner (SZW) geantwoord dat uitstel van de afschaffing van de AOW-partnertoeslag niet wenselijk is.

Hij verwijst naar het rapport van de commissie-Bakker waarin staat dat de doelstelling wel gehaald wordt. De minister heeft de Tweede Kamer een communicatieplan gestuurd dat op 30 oktober in de vaste commissie voor SZW besproken. De CSO heeft voor dit overleg een brief gestuurd waarin ze aangeeft dat communicatie belangrijk is, maar dat ze er ook voor pleit dat de staatssecretaris jaarlijks cijfers verstrekt waaruit blijkt of de prognose voor 2015 al dan niet gehaald wordt.

In een overleg in november heeft de staatssecretaris van SZW toegezegd dat hij de Kamer in mei 2009 inzicht zal geven in kwesties rond de partnertoeslag en enkele daarmee samenhangende vragen.

Koopkrachtontwikkeling

Koopkracht was een van de onderwerpen tijdens het Voorjaarsoverleg in april 2008. Uit cijfers van het CPB en SZW blijkt dat de koopkrachtverbetering voor 65-plussers in 2009 achterblijft bij die van 65-minners. De CSO heeft alle deelnemers per brief verzocht de koopkracht van ouderen mee te nemen in het Voorjaarsoverleg. Ze vindt dat het kabinet bij de voorbereiding van de Rijksbegroting 2009 rekening moet houden met de verwachte koopkrachtachteruitgang van ouderen en hiervoor maatregelen moet nemen.

De vakcentrale MHP heeft laten weten dat ze de zorgen van de CSO deelt over de koopkrachtpositie van AOW-gerechtigden en dat ze zich in het Voorjaarsoverleg óók zal inspannen om de koopkracht van ouderen op peil te houden. De CSO heeft voor het Voorjaarsoverleg de pers hierover benaderd.

Het Nibud heeft in opdracht van de ouderenorganisaties op Prinsjesdag berekeningen gemaakt van de koopkracht van huishoudens van ouderen. Hieruit blijkt dat een aantal in 2009 geconfronteerd wordt met koopkrachtverlies. In deze berekeningen waren geen huishoudens opgenomen met hoge zorgkosten. Het afschaffen van de aftrek Buitengewone Uitgaven en het invoeren van de nieuwe regeling voor chronisch zieken en gehandicapten hebben voor ouderen grote koopkrachtgevolgen (zie hieronder). Na Prinsjesdag heeft het kabinet enkele aanvullende maatregelen genomen om de groep die te maken krijgt met een koopkrachtverlies te verkleinen.

Vervanging regeling Buitengewone Uitgaven

In 2007 ging de Tweede Kamer akkoord met het afschaffen van de regeling Buitengewone Uitgaven (BU) met ingang van 1 januari 2009. De CSO heeft meermalen laten weten het daar niet mee eens te zijn en pleit voor een aanpassing van de bestaande regeling.

Het kabinet heeft in april 2008 een brief met de uitwerking van de nieuwe regeling naar de Tweede Kamer gestuurd. Ter voorbereiding sprak een CSO-delegatie met een aantal ambtenaren dat betrokken was bij het maken van de nieuwe BU-regeling.

Uit de brief van het kabinet blijkt dat de overheveling van de compensatie van de buitengewone uitgaven naar de WMO van de baan is. De CSO heeft in haar eerdere reacties steeds gepleit voor het behoud van een landelijke regeling in plaats van de overheveling naar de gemeentes. Een deel van de fiscale BU-regeling blijft gehandhaafd, waar de CSO ook voor had gepleit. De CSO voorziet veel knelpunten in de nieuwe regeling. Ze heeft een uitgebreide reactie aan de Tweede Kamer gestuurd waarin aan de orde kwamen: afschaffing ouderdomsforfait, afbakening doelgroep, verlaging eigen bijdrage AWBZ, koopkrachteffecten, de verzilveringsregeling en de uitvoering.

Op Prinsjesdag is het Wetsvoorstel tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten (Wtcg) bij de Tweede Kamer ingediend. Dit voorstel heeft veel

gevolgen voor ouderen, vooral voor ouderen die gebruikmaakten van de fiscale aftrek voor buitengewone uitgaven. De CSO heeft schriftelijk een groot aantal knelpunten van de regeling weergegeven. Ze is vervolgens door het ministerie van SZW uitgenodigd voor een overleg over de gevolgen van de Wtcg voor ouderen. Aan de orde kwamen de koopkrachteffecten, de afbakening van de doelgroep en de uitvoering door het CAK. De CSO heeft de fracties ten behoeve van de plenaire vergadering in de Tweede Kamer een aanvullende brief gestuurd.

Het kabinet heeft naar aanleiding van commentaren besloten om aanvullende compensatiemaatregelen te nemen. Een daarvan is de extra verhoging van de AOW-tegemoetkoming. Doordat de inkomensgrens voor de ouderenkorting is verhoogd, komen meer ouderen voor de ouderenkorting in aanmerking. Ondanks alle reparaties zal een groep ouderen toch nadelige gevolgen ondervinden van de nieuwe regeling. Het kabinet realiseert zich dat en zegt dat dit ook de bedoeling van de nieuwe regeling is — de regeling is meer toegespitst op chronisch zieken en gehandicapten. Verder heeft het kabinet — op aandringen van de CSO — besloten dat de rekeningen over 2008 die het Centraal Administratie Kantoor (CAK) in 2009 verstuurt voor de eigen bijdrage thuiszorg, toch als aftreepost kunnen worden opgevoerd. Daarnaast heeft het kabinet extra eisen gesteld aan het CAK inzake de uitvoering van de nieuwe regeling.

Medezeggenschap

Medezeggenschap van gepensioneerden bij pensioenregelingen

De CSO en de Stichting van de Arbeid hebben in 2003 het Vernieuwde Convenant Medezeggenschap gepensioneerden afgesloten. Ze spraken af regelmatig bij elkaar te komen om de stand van zaken te bespreken over het invoeren van de afspraken uit het medezeggenschapsconvenant. Ook is afgesproken dat het convenant in 2008 wordt geëvalueerd (zie hieronder). De CSO en de Stichting van de Arbeid gaan de uitkomsten van de evaluatie bespreken en bekijken of er wetswijzigingen nodig zijn.

De VVD en D66 hebben een initiatiefwetsvoorstel over de medezeggenschap van pensioengerechtigden in pensioenfondsbesturen ingediend. Naar aanleiding hiervan hebben de CSO en de Stichting van de Arbeid de vaste commissie voor SZW verzocht om pas te beginnen met het behandelen van het initiatiefwetsvoorstel nadat de convenantpartijen de evaluatie-uitkomsten hebben besproken en gevraagd de uitkomsten hiervan mee te nemen bij het bespreken van het wetsvoorstel. Eind 2008 was het evaluatierapport nog niet beschikbaar.

Evaluatie Medezeggenschapsconvenant

In het eerste kwartaal van 2008 overlegden de CSO en de Stichting van de Arbeid regelmatig met elkaar over de evaluatie van het medezeggenschapsconvenant. Dit leidde tot een uitgebreide vragenlijst over medezeggenschap. Besloten werd om het evaluatieonderzoek te laten plaatsvinden onder auspiciën van de SER. Voor de begeleiding is de SER-begeleidingscommissie ingesteld, waarin ook de CSO vertegenwoordigd is.

Het evaluatieonderzoek werd deels uitgevoerd door De Nederlandsche Bank (DNB) en deels door een onafhankelijk onderzoeksbureau. DNB heeft de kwantitatieve aspecten van medezeggenschap in de vragenlijst opgenomen. Het onderzoeksbureau onderzocht de kwaliteit van de medezeggenschap. Beide rapporten kwamen in oktober in conceptvorm uit. Eind 2008 was er in de SER-begeleidingscommissie nog geen overeenstemming over de inhoud van het conceptrapport.

Symposium Tien jaar medezeggenschapsconvenant

De CSO en de Stichting van de Arbeid hebben het voornemen samen een symposium te houden ter gelegenheid van het feit dat tien jaar geleden het eerste medezeggenschapsconvenant is afgesloten. In 2008 is er een begin gemaakt met de organisatie, zoals het regelen van de dagvoorzitter, de sprekers, de zaal en de lijst van genodigden. Op voorstel van de Stichting is inmiddels besloten om het symposium voorlopig uit te stellen tot 2009, wanneer de resultaten van de evaluatie van het convenant kunnen worden gepresenteerd.

Evaluatie Principes voor goed pensioenfondsbestuur

Eind 2005 was er een akkoord over de inhoud van de *Principes voor goed pensioenfondsbestuur* (PFG-principes). Onderdeel hiervan is een aantal afspraken dat de CSO met de Stichting van de Arbeid heeft gemaakt. De principes zouden in 2008 geëvalueerd worden.

In het eerste kwartaal van 2008 was er veel overleg tussen de CSO, de Stichting van de Arbeid, de SER en de pensioenkoepels over de inrichting van de evaluatie van de *Principes voor goed pensioenfondsbestuur*. Dit resulteerde in een uitgebreide vragenlijst voor pensioenfondsen. Ook is besloten om het onderzoek te laten uitvoeren onder auspiciën van de SER. Voor dit onderzoek is een SER-begeleidingscommissie ingesteld waarin ook de CSO vertegenwoordigd is. DNB heeft het onderzoek uitgevoerd. Eind 2008 was er in de SER-begeleidingscommissie overeenstemming over de inhoud van het conceptrapport. Het bestuur van de SER moet dit conceptrapport nog vaststellen.

Pensioenwet

De Pensioenwet trad op 1 januari 2007 in werking. In de loop van 2008 is een aantal onderwerpen in vervolg hierop nader uitgewerkt.

Algemene Pensioeninstelling (API)

Om het voor pensioenfondsen mogelijk te maken ook buitenlandse pensioenregelingen uit te voeren, heeft de minister van SZW voorgesteld de constructie van een Algemene Pensioeninstelling (API) in te voeren. De vaste commissie voor SZW nodigde de CSO uit voor het rondetafelgesprek over de API begin maart 2008. De inbreng van de CSO richtte zich in het bijzonder op de positie van de gepensioneerden bij de oprichting van een API, bijvoorbeeld de mogelijkheden voor medezeggenschap. Een korte standpuntnotitie is aan de betrokken kamerleden en de minister toegestuurd

Nabestaandenpensioen

Door de afspraken die sociale partners hebben gemaakt over het nabestaandenpensioen — van een nabestaandenpensioen op opbouwbasis naar een nabestaandenpensioen op risicobasis — worden de rechten van nabestaanden op een pensioen verslechterd.

De CSO heeft haar zorgen hierover uitgesproken, voorafgaand aan een overleg tussen de vaste commissie en de minister van SZW over het nabestaandenpensioen. De CSO vindt dat de Stichting van de Arbeid in een nieuwe set aanbevelingen de sociale partners moet oproepen om in de pensioenregelingen een nabestaandenpensioen op kapitaaldeckingsbasis op te nemen. De CSO wil dat de minister hierop aandringt bij de Stichting van de Arbeid. Op vragen van de vaste commissie over de rol van de overheid bij regelingen voor het nabestaandenpensioen, antwoordde minister Donner dat de overheid de kaders stelt en dat de sociale partners binnen die kaders hun keuzen bepalen.

Ouderen en arbeid

Notitie Men is zo oud als men zich voelt

De minister van SZW stuurde eind mei 2008 de notitie *Men is zo oud als men zich voelt* naar de Tweede Kamer. Die gaat in op de arbeidsparticipatie van ouderen na het bereiken van de 65-jarige leeftijd.

De CSO heeft samen met de CNV een reactie gestuurd naar de leden van de vaste commissie voor SZW. Daarin staat dat de prioriteit moet liggen bij het bevorderen van de arbeidsparticipatie van werknemers tussen 55 tot 65 jaar. De CSO liet ook weten dat ze de door de minister voorgestelde flexibilisering van de AOW-leeftijd afwijst. Verder kwamen in de brief aan de orde: de flexibilisering van de pensioenleeftijd, de samenloop van de AOW met pensioen, de arbeidsrechtelijke positie na 65 jaar, en de sociale wetgeving voor 65-plussers.

Advies commissie-Bakker

Op 16 juni 2008 verscheen het rapport *Naar een toekomst die werkt* van de commissie-Bakker. Hierin staan voorstellen voor maatregelen om de arbeidsparticipatie te verhogen. In een eerste reactie liet de CSO via een persbericht weten dat ze kritisch is over het voorstel van de commissie. De AOW-leeftijd moet volgens haar vooralsnog op 65 jaar worden gehandhaafd. De CSO vindt dat de kosten van de vergrijzing en de financieringsmogelijkheden eerst in kaart moeten worden gebracht voordat tot verdere fiscalisering wordt besloten.

Een aantal voorstellen van de commissie-Bakker is door de minister van SZW overgenomen en in de vorm van wetsvoorstellen ingediend bij de Tweede Kamer.

Internationaal

Het *Nationaal Actieplan Armoedebestrijding en Participatiebevordering 2008* (NAP 2008) is onderdeel van het Nationaal Strategierapport (NSR) dat het kabinet opstelt voor de Europese Commissie.

Het ministerie van SZW heeft de CSO uitgenodigd voor een consultatiebijeenkomst om het NAP 2008 te ontwikkelen. Het NAP beschrijft het Nederlandse beleid voor armoedebestrijding en participatiebevordering. Elke Europese lidstaat moet hierover rapporteren. De CSO was aanwezig op de consultatiebijeenkomst en heeft daar haar standpunten op de verschillende doelstellingen van het NAP 2008 ingebracht. Het NSR 2008 is medio september aan de Tweede Kamer en de Europese Commissie gestuurd.

Adviescommissie en werkgroep

De adviescommissie Inkomens en pensioenen kwam in 2008 zes keer bij elkaar. De werkgroep Pensioenen drie keer.

3. Zorg en welzijn

Zorgstelsel algemeen

Met de invoering van de Zorgverzekeringswet (Zvw) en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) is er een flinke stap gezet in de richting van een nieuw zorgstelsel. De discussie over de toekomst van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) heeft de gedachten over de toekomst van het zorgstelsel verder aangescherpt. Een belangrijke rol in de discussie spelen de financiële houdbaarheid van de AWBZ, de kwaliteit van de langdurige zorg en de solidariteit tussen generaties. De CSO besteedde in 2008 wederom veel aandacht aan deze thema's en liet haar mening horen bij het ministerie van VWS, bij politici en in de media. Ze voorzag de beleidsvoornemens van de overheid van een kritisch commentaar, met als inzet het versterken van de zelfredzaamheid van ouderen, het streven naar goede zorg, volwaardige participatie, optimale eigen regie en waardigheid.

AWBZ

AWBZ — Toekomst

In 2008 verschenen twee belangrijke adviezen over de toekomst van de AWBZ, een van de Raad voor de Volksgezondheid (RVZ) en een van de Sociaal Economische Raad (SER). De RVZ bepleitte de afschaffing van de AWBZ. De langdurige zorg kan volgens de RVZ deels worden overgeheveld naar de Zorgverzekeringswet en deels naar de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO).

De CSO en de landelijke cliëntenorganisaties zijn tijdens de ontwerpfase van het advies gehoord door de betreffende SER-commissie. Het advies van de SER houdt in dat de AWBZ ook in de toekomst blijft bestaan als wettelijke basis voor de langdurige zorg; wel worden er veranderingen voorgesteld. De wijzigingen gaan over de helderheid van de aanspraken, beperkte overhevelingmogelijkheden naar de Zorgverzekeringswet en WMO, het werken aan de persoonsvolgende bekostiging en meer aandacht voor de ketenzorg en het persoonsgebonden budget.

Na het verschijnen van het SER-advies in april 2008 bracht de CSO een reactie uit. Ze bepleit voorrang te geven aan het verbeteren van de bestaande AWBZ. Daarnaast plaatst ze kanttekeningen bij een beperkte stelselwijziging, alsdan moet er oog zijn voor de gevolgen voor de marktwerking, de inkomenseffecten en de rechtspositie van cliënten.

Het kabinet heeft het advies van de SER op hoofdlijnen overgenomen. In september meldde de staatssecretaris van VWS de voorgestelde Veranderagenda en debatteerde de Tweede Kamercommissie over het regeringsstandpunt.

AWBZ — Bezuinigingen op de functie begeleiding

De CSO vindt de Veranderagenda van VWS over de toekomst van de AWBZ op onderdelen goed beleid omdat daarin de AWBZ behouden blijft als aparte wet voor langdurige zorg. Over de bezuiniging van 1,1 miljard op begeleiding is de CSO echter bijzonder kritisch: in een brief aan de Tweede Kamer protesteerde ze hiertegen. Ouderen met lichte beperkingen krijgen vanaf 2009 na herindicatie geen begeleiding meer via de AWBZ. Ze worden geacht die te krijgen via mantelzorg of de WMO. Mensen met matige of zware beperkingen krijgen minder uren begeleiding. Omdat ouderen vaak te maken hebben met een stapeling van lichte gebreken, leiden deze maatregelen volgens de CSO snel tot een grotere zorgbehoefte en tot aanspraken op duurdere vormen van zorg. Een goede dagindeling en het onderhouden van sociale contacten voorkomen eenzaamheid en zorgen voor behoud van de zelfstandigheid van ouderen. De CSO bracht haar bezwaren ook via een persbericht naar buiten.

De Tweede Kamer ging desondanks akkoord met de AWBZ-bezuiniging. Het politieke compromis is een gewenningsregeling voor mensen die na een herindicatie in 2009 wegens de

strengere regels geen AWBZ-begeleiding meer krijgen. VWS heeft de landelijke PGO-organisaties gevraagd om de effecten van de wijzigingen in de AWBZ te monitoren. De CSO werkte mee aan het formuleren van een projectplan; in de uitwerking spelen de lidorganisaties van de CSO een belangrijke rol. Thema's hierbij zijn: effectmeting van de bezuinigingen op de begeleidingsfunctie AWBZ, afbakening met de andere domeinen, meten van de effecten van de zorgzwaartepakketten, ketenzorg en kwaliteit.

AWBZ — Afschaffing zorgkantoren

Een meervoudig samengestelde werkgroep *Uitvoering AWBZ vanaf 2009* bereidde de overheveling per 2012 voor van de overdracht van taken van zorgkantoren naar zorgverzekeraars. In een overleg met VWS hebben de CSO en andere landelijke PGO-organisaties aandachtspunten gegeven voor dit proces.

AWBZ — Afstemmingsoverleg CIZ

Het Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ) heeft de CSO gevraagd deel te nemen in een klankbordgroep over corporate communicatie van het CIZ. Tweemaandelijks vindt afstemming plaats over de actualiteit, vooral over de invoering van de WMO en de intramurale zorgzwaartebekostiging — het bekostigingssysteem voor mensen die zorg krijgen van een zorginstelling.

AWBZ — Zorgzwaartebekostiging

De CSO besteedde in 2008 veel aandacht aan de invoering van de zorgzwaartebekostiging (ZZB) voor de AWBZ-instellingen. Zorgaanbieders krijgen voortaan een bedrag dat gekoppeld is aan de zorgzwaarte van de cliënt. Instellingen krijgen hiermee meer geld voor cliënten met intensieve zorg dan voor cliënten die met minder zorg toekunnen. Zowel afzonderlijk als samen met de landelijke cliëntenorganisaties heeft het ministerie van VWS de CSO gevraagd bij te dragen aan het invoeren van zorgzwaartepakketten. De CSO heeft steeds geijverd voor een zorgvuldig proces vanuit cliëntenperspectief, met voldoende vraagsturing, zeggenschap, goede informatievoorziening en keuzevrijheid voor cliënten.

In een uitvoerige brief van 18 juli 2008 hebben de CSO en de landelijke cliëntenorganisaties aangegeven dat het stelsel onvolkomenheden bevat: herallocatiemaatregelen zijn onvoldoende stimulerend voor de zorgvernieuwers en individuele cliënten krijgen niet genoeg informatie om te kunnen beoordelen of de aangeboden zorg past bij de toegewezen zorgzwaarte.

Ook tijdens het VWS-directeurenoverleg bracht de CSO haar standpunten in over de zorgzwaartebekostiging, te weten over de herverdeling van middelen en het tempo van invoering. Een aandachtspunt is de vraag of zorgverzekeraars voldoende zware zorg inkopen en of zorgaanbieders niet minder budget krijgen door de toekenning van pakketten met lichte zorg.

De CSO is vooralsnog geen voorstander van de ZZB in de extramurale zorg, omdat het belang voor de cliënt niet is aangetoond.

AWBZ — Vermogenstoets

In de begroting 2009 van VWS staat dat de afgeschafte vermogenstoets terug is op de politieke agenda. Begin oktober verscheen er een voorstel, waarbij het inkomen uit vermogen wordt beschouwd als grond voor een verhoging van de eigen bijdrage. Het voorlopige CSO-standpunt is besproken tijdens een overleg met de fractievoorzitter van het CDA. Bij de begrotingsbehandeling diende het CDA een motie in om het voorstel ongedaan te maken. Met steun van de VVD en de PvdA is de motie aangenomen. Na het vinden van een alternatieve dekking hebben de bewindslieden het voorstel teruggenomen.

AWBZ — Eigenbijdrageregeling

De CSO heeft samen met haar lidorganisaties periodiek overleg met het Centraal Administratiekantoor (CAK) over de uitvoeringspraktijk van de inningen en de doorgevoerde wijzigingen van de bedragen. De lidorganisaties krijgen daarover veel vragen van hun leden.

AWBZ — Scheiden wonen en zorg

De ministeries van VWS en VROM hebben laten onderzoeken of bij bestaande AWBZ-zorginstellingen de bekostiging van wonen en zorg gescheiden kan worden. Wat worden dan de huurprijzen? Welke effecten zijn er voor de overheid, zorginstellingen en cliënten? Er zijn voorstudies gedaan bij achttien instellingen. De CSO heeft zitting in de klankbordgroep die het onderzoek begeleidt. Conceptrapporten heeft ze van commentaar voorzien.

AWBZ — Ontruiming kamers verzorgings- en verpleeghuizen

Na het overlijden van een bewoner wordt er grote haast gemaakt met de ontruiming van de kamers, wat vaak niet strookt met het rouwproces van naasten. Soms verliezen bewoners hun kamer wanneer ze tijdelijk elders verblijven, bijvoorbeeld bij familie in het buitenland. In de praktijk blijkt dat instellingen wisselend met leegstaande ruimte om te gaan. Sommige zijn heel streng, terwijl de regelgeving en de zorgkantoren ruimte bieden voor een ruimere uitleg. De CSO heeft in 2008 aandacht gevraagd voor dit probleem.

Zorgverzekeringswet

Zorgverzekeringswet — eigen risico en no claim

De CSO is altijd tegen een systeem van een eigen risico en no-claimbonus in de zorgverzekering geweest, omdat daarmee het beginsel van solidariteit geweld wordt aangedaan en het midden van zorg wordt uitgelokt. Chronisch zieken en ouderen worden onevenredig benadeeld en er worden onnodige bureaucratische systemen in het leven gehouden.

No claim is in feite een premiekorting waar mensen met veel ziektekosten nooit gebruik van kunnen maken. Dit is aan de orde bij de Zorgverzekeringswet, de AWBZ en de WMO. Nooit is aangetoond dat een eigen risico de zorgconsumptie doet afnemen. De standpunten van de CSO zijn verwoord in interviews en artikelen.

De ouderenorganisaties overlegden in 2008 regelmatig met het Centraal Administratie Kantoor (CAK) over voorlichtings- en uitvoeringsaspecten, met als effect dat het CAK beter communiceert met de betalende van de eigen bijdrage.

Zorgverzekeringswet — Pakketadvies

Eind 2007 is een protocol voorgelegd aan een aantal maatschappelijke organisaties om ervoor te zorgen dat alle partijen inspraak hebben op de beleids- en wetgevingsadviezen van het CVZ aan de minister van VWS over de vraag wat wel en niet in het verzekerd pakket moet worden opgenomen.

De CSO geprotesteerde samen met de landelijke cliëntenorganisaties tegen de verwoorde CVZ-uitgangspunten bij het pakketadvies: ze misten kwaliteit en cliëntervaringen als uitgangspunt en wilden geen leeftijdscriteria, omdat die de solidariteit ondergraven. Ook is er bezwaar gemaakt tegen het onverzekerd maken van sommige hulpmiddelen, omdat het CVZ die 'algemeen gebruik' acht. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de sta-op-stoel. Tegen het schrappen van het vergoeden van dit hulpmiddel is krachtig geprotesteerd, omdat een goede sta-op-stoel andere medische kosten sterk kan reduceren. Minister Klink heeft niettemin besloten dit punt per 2009 uit het verzekerde pakket is geschrapt.

Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)

WMO — Uitvoeringspraktijk

De CSO woonde in het verslagjaar meerdere overleggen bij van VWS over de WMO. Tijdens een rondetafelconferentie van de Vaste Kamercommissie (april 2008) hebben de CSO en de CG-

Raad gewezen op de beperkte uitvoeringspraktijk van de WMO. Ze wordt vooral gezien als een die er is voor de thuiszorg en voor het claimen van voorzieningen. De wet regelt echter dat mensen met beperkingen door de gemeenten worden gecompenseerd met voorzieningen, verwijzingen en geld. Gemeenten moeten samen met burgers komen tot oplossingen van problemen. Er is een bredere kijk op de wet nodig, omdat de WMO ook vraagstukken kent als de wettelijk verplichte aanbesteding, kwaliteitseisen, minimumprijzen, positie van de werkers in de thuiszorg en het werkgeverschap van cliënten.

De CSO en de CG-Raad hebben in 2008 bij VWS subsidie aangevraagd om bijeenkomsten te beleggen met de achterban over een beter gebruik van de WMO. De uitvoering van dit project begint februari 2009.

Begin mei was er een bestuurlijk overleg over de problemen met de WMO onder leiding van staatssecretaris Bussemaker. De CSO was bij dit overleg betrokken, alsook bij de ambtelijke voorbereiding ervan.

WMO — Modelverordening

Staatssecretaris Bussemaker (VWS) en de Tweede Kamer hebben aangedrongen op een spoedige herziening van de onbruikbare en onjuiste modelverordening die bij de invoering van de WMO is gesteld. Deskundigen van de CSO, VNG en CG-Raad en CSO gaan een nieuwe modelverordening ontwikkelen die op het niveau van inhoud en proces aangeeft hoe de gemeente moet omgaan met de WMO. De verordening wordt voorgelegd aan deskundigen en in de praktijk getoetst aan het internationale classificatiesysteem dat alle beperkingen in kaart heeft gebracht. De modelverordening moet over twee jaar voor alle gemeenten gaan gelden.

WMO — Evaluatie

De CSO was in 2008 lid van de landelijke klankbordgroep die de periodieke evaluatie van de WMO begeleidt. Deze evaluaties worden uitgevoerd door het Sociaal Cultureel Planbureau. Eind 2008 verscheen de eerste evaluatie.

WMO — Cliëntenondersteuning en ouderenadvisering

De gemeenten zijn volgens de WMO verantwoordelijk voor het vormgeven van de cliëntondersteuning. De PGO-organisaties zien echter liever dat cliënten onafhankelijk ondersteund worden, vooral bij indicatiestellingen, het kiezen van een zorgaanbieder, het krijgen van een goed zorgplan, goede nazorg en het verhelpen van klachten.

De ouderenorganisaties hebben veel vrijwilligers die op lokaal niveau ouderen ondersteunen, verwijzen naar instanties, desgewenst bemiddelen en vrijblijvend advies geven over regelgeving. Zo nodig verwijzen ze naar betaalde hulpverleners. Vrijwillige ouderenadviseurs zorgen voor deskundigheidsbevordering. Ze zijn toegankelijker gebleken voor kwetsbare ouderen dan hun professionele collega's.

Sinds de invoering van de WMO ondersteunen vrijwillige ouderenadviseurs ook ouderen in hun gang naar WMO-voorzieningen. Bij complexe vragen willen ze kunnen terugvallen op professionele ouderenadviseurs van bijvoorbeeld Welzijn Ouderen of de betaalde krachten van de MEE-organisaties die mensen met een beperking ondersteunen. Voor ouderen is het behoud van een aparte functie voor laagdrempelige vrijwillige ouderenadviseurs, die samenwerken met en verwijzen naar een breed scala van hulpverleners belangrijk. In CSO-verband blijven de ouderenorganisaties zich hiervoor sterk maken. Dit is duidelijk gemaakt bij het ministerie van VWS en er zijn gesprekken gevoerd met MEE Nederland, de MO-groep en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG). Het doel was te komen tot een convenant waardoor rollen en taken duidelijk worden. Eind 2008 was dit nog niet bereikt.

WMO - Meldpunt Herindicatie

De vraag blijft of de WMO in de praktijk goed werkt voor kwetsbare mensen. In het verslagjaar heeft in ieder geval de aanbesteding van de thuiszorg tot commotie geleid.

De CSO nam deel aan enkele besprekingen om het digitale meldpunt te evalueren. Voorgesteld is het in stand te houden voor nieuwe WMO-vraagstukken, zoals stappenplan WMO-raden en de checklist klachten indicatiestelling thuiszorg.

In 2008 hebben zich ruim 900 cliënten bij het meldpunt gemeld, waaruit blijkt dat er problemen zijn met het herindiceren en het aanvragen van een persoonsgebonden budget (PGB).

Geriatricie

Geriatricie — Algemeen

Eind februari hield de CSO een inleiding over geriatricie en ketenzorg tijdens een symposium van het AMC. Ook ging de lezing in op zaken als vroegtijdige opsporing, toerusting eerstelijnsgezondheidszorg en de samenhang tussen somatische, geestelijke en sociale aspecten

Tijdens een gesprek in het voorjaar met een bestuursdelegatie van de Nederlandse Vereniging van Klinisch Geriaters (NVKV) werd onder meer gesproken over het gebrek aan geriaters in Nederland en het ontbreken van een geriatricische polikliniek in veel Nederlandse ziekenhuizen.

Geriatricie — Projecten

Zie hoofdstuk 6. Projecten

Overig

Versterken cliëntenwetgeving

Al jaren pleiten patiënten- en gehandicaptenorganisaties en ouderenbonden voor een sterkere rechtspositie van burgers die gebruikmaken van voorzieningen voor zorg en welzijn. In NPCF-verband is gepleit voor een Zorgconsumentenwet, die ook de relatie tussen de burger en de zorgverzekeraar regelt.

De landelijke cliëntenorganisaties en de CSO hebben in 2008 periodiek met VWS gesproken over de reikwijdte en inhoud van de nieuwe wet (2007) die de wettelijke positie van cliënten in de zorg gaat regelen. De nieuwe wet regelt naast het versterken van de rechtspositie het bijvoegen van een aantal bestaande wetten zoals de Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (WGBO), de Wet Medezeggenschap Cliënten Zorginstellingen (WMCZ) en de Wet Klachtrecht Cliënten Zorgsector (WKCZ). Omdat de landelijke PGO-organisaties hierbij gezamenlijk optreden, is er ook afstemming over in te nemen standpunten. Tevens zijn er contacten met Actiz, KNMG en de Consumentenbond. De CSO en haar lidorganisaties vinden dit een belangrijke wet. Inmiddels is er een wetsontwerp gepresenteerd door VWS. Tevens neemt de CSO deel aan besprekingen die moeten leiden tot algemene voorwaarden, zoals ook in andere delen van het consumentenrecht.

Nza

De Nederlandse Zorgautoriteit (Nza) houdt toezicht op de zorgmarkt. Voor haar consumentenprogramma wil ze periodiek overleggen met de landelijke PGO-organisaties. Een eerste overleg heeft plaatsgevonden.

Waskosten

Ondanks protesten van landelijke cliëntenorganisaties is in 2008 besloten de vergoeding voor de waskosten in verzorgingshuizen voortaan niet meer te vergoeden. Al in 2007 wees de CSO het advies van het CVZ om de vergoeding van waskosten te harmoniseren af, omdat dit leidt tot een afwenteling van deze kosten op de bewoners van verzorgingshuizen.

De CSO vindt dat dit advies geen navolging verdient, omdat het de koopkracht van verzorgingshuisbewoners ondermijnt.

Brandveiligheid

De CSO maakt deel uit van de projectgroep *Actieprogramma Brandveiligheid* van de ministeries van VROM en BZK. Het richt zich op het vergroten van de brandveiligheid en bewustzijn bij verantwoordelijken in alle fasen van het bouwproces en het gebruik van gebouwen. Te denken valt aan bouwers, eigenaren, beheerders en gebruikers.

Een van de acties uit het programma is *Mondiger maken van doelgroepen*. Daarin is speciale aandacht voor personen die voor hun veiligheid afhankelijk zijn van anderen: niet-zelfredzame personen in zorginstellingen en zorgcentra.

De lidorganisaties van de CSO dragen bij door het organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten en het ontwikkelen van informatiemateriaal.

Geestelijke verzorging

Hoewel in Zorgzwaartepakketten (ZZP's) voor intramurale zorg het recht op geestelijke zorg staat opgenomen, blijkt in de praktijk dit onderdeel van goede zorg achter te blijven; cliënten krijgen geen goede geestelijke verzorging als ze die willen en niet alle zorginstellingen maken hierover afspraken met de cliënt. Instellingen bezuinigen fors op deze functie, terwijl de behoefte aan ondersteuning bij zingevingvragen groot is. In CSO-verband is eind 2008 een schriftelijk standpunt geformuleerd dat in verdere besprekingen wordt meegenomen.

Seniorvriendelijke ziekenhuizen

In 2008 kwam het onderwerp *Seniorfriendly hospitals* in beeld. De inzet is te komen tot kwaliteitscriteria opdat ziekenhuizen optimaal rekening houden met de wensen en behoeften van ouderen. In de Verenigde Staten zijn hier goede ervaringen mee. CSO, NPCF, ANBO, NVKG en andere partners hielden een themamiddag over dit onderwerp. De volgende stap is het verkrijgen van financiële middelen voor het vervolg.

Eén loket zorg en welzijn

Het ministerie van VWS verzocht de CSO om advies over een rapport dat aanbevelingen doet om lokaal één loket te hebben voor welzijn en zorg. In haar reactie benadrukt de CSO het verschil tussen zorg- en welzijnsloketten en de WMO als middel om de toegang tot welzijn en zorg te vergemakkelijken.

Reanimatie

Er ontstond maatschappelijke onrust toen de media berichtten dat bewoners van een verpleeghuis in beginsel niet worden geanimeerd. De CSO heeft zich in de pers geroerd. Algemene regels om bij kwetsbare ouderen wel of niet te reanimeren werken niet, gepleit moet worden voor maatwerk zonder leeftijdsgrenzen. Ook is er meer voorlichting nodig. De CSO heeft haar mening hierover ook uiteengezet tijdens een AMC-symposium.

Ouderenzorg en Nivel

Met Nivel, het Nederlands instituut voor onderzoek in de gezondheidszorg, is tijdens het verslagjaar gesproken over de onderwerpen die mogelijk in het Nivel-programma aan de orde kunnen komen, zoals de verhouding tussen de derde en vierde generatie.

Preventie in de zorg

De CSO hield een inleiding tijdens een symposium over slechtziendheid, waarbij preventie centraal stond. Hieruit vloeide voort dat de CSO de banden met GGD Nederland heeft aangetrokken. Werkplannen en standpunten zijn uitgewisseld.

Consultatiebureaus voor ouderen

In CSO-verband is een standpunt ontwikkeld over consultatiebureaus voor ouderen. De CSO ziet de huisarts als voorportaal voor de eerstelijnszorg. Individuele voorlichting en individuele preventie behoren tot de regie van de huisarts. Consultatiebureaus hebben volgens de CSO geen solitaire rol in de eerste lijn. Dit standpunt is in een brief aan de staatssecretaris verwoord.

CBOG

De CSO heeft in een gesprek met het College voor de Beroepen en Opleidingen in de Gezondheidszorg (CBOG) aanbevelingen gedaan voor verbeteringen in de beroepsstructuur in de zorg en aangegeven welke onderwerpen er in het beroepsonderwijs belangrijk zijn, zoals ketenzorg, mondigheid van cliënten, diversiteit van cliënten, organisatie van de geriatrie, de verhouding tussen *care* en *cure*, het belang van het behoud van het specialisme wijkverpleegkundige en toenemend belang van wijkgerichte zorg.

Adviescommissie Zorg en Welzijn

De CSO-adviescommissie Zorg en Welzijn is in 2008 zes keer regulier bij elkaar geweest.

4. Wonen

Inleiding

De CSO wil contact leggen met sleutelfiguren in de bouwwereld om het bewustzijn over het belang van een goede seniorenhuisvesting te vergroten, opdat nieuwbouw, woningaanpassingen en de inrichting van de woon-zorgmarkt meer wordt afgestemd op de wensen van verschillende groepen ouderen. Een communicatiebureau zocht contact met de CSO naar aanleiding van de publiciteit rondom het project *Meer Woningen voor Ouderen*. Het bood aan zijn netwerk in de bouwwereld met de CSO in contact te brengen.

Scheiden wonen en zorg

Het kabinet wil dat het wonen van mensen die zorg nodig hebben niet langer vergoed wordt uit de AWBZ. Alleen de kosten van de zorg wordt dan uit de AWBZ betaald. Cliënten huren of kopen zelf een woning, de gemeente levert de welzijnsvoorzieningen. De CSO zat tijdens het verslagjaar in een klankbordgroep van VWS over dit onderwerp. Ze probeert de gevolgen van het scheiden van wonen en zorg voor ouderen in beeld te krijgen, en invloed uit te oefenen waar negatieve gevolgen voor ouderen de kop op steken. Tijdens de vergaderingen is commentaar gegeven op vertrouwelijke onderzoeksrapporten. De ouderenorganisaties hebben enkele projecten lopen die bijdragen aan dit thema, waaronder het PCOB-project *Mijn Idee* en het gezamenlijke bondenproject *Meer Woningen voor Ouderen*.

Woonkeur

Nieuwe woningen — en hun directe woonomgeving — die op een aantal aspecten meer kwaliteit bieden dan wettelijk is voorgeschreven, kunnen het certificaat WoonKeur verkrijgen. Het gaat onder meer om gebruiksvriendelijkheid en aanpasbaarheid. In 2008 hebben de CSO en de lidorganisaties het certificaat op meerdere plaatsen gepromoot. Het bestaan van verschillende keurmerken en de onduidelijkheid die dat oplevert is in de CSO-adviescommissie Wonen besproken.

Meer Woningen voor Ouderen

Meer Woningen voor Ouderen is een gezamenlijk bondenproject. Het aandeel van ouderen op de woningmarkt stijgt de komende jaren als gevolg van de vergrijzing sterk. Doordat veel ouderen zelfstandig willen blijven wonen en maatschappelijk actief zijn ontstaat meer vraag naar volledig toegankelijke en/of nultredenwoningen — woningen die zonder trappen van buiten af bereikbaar zijn en alle basisruimtes op dezelfde woonlaag hebben. Het kabinet heeft zijn doelstellingen hiervoor verwoord in het actieplan *Investeren voor de Toekomst*.

De ANBO is trekker van het bondenproject. De CSO is niet betrokken bij de uitvoering van het project, maar is wel actief in de overlegstructuur. Met de Nederlandse Woonbond zijn goede contacten over het onderwerp.

Huurbeleid

Het kabinet wil de betaalbaarheid van het huren aanpakken, maar niet duidelijk is hoe. Het heeft een meerjarig inflatievolgend beleid aangekondigd. Vooral de huurlasten voor specifieke groepen — laagste inkomens en ouderen — moeten verminderen, en de positie van deze groepen moet versterken. In CSO-verband hebben de ouderenbonden contact met de Nederlandse Woonbond en er zijn afspraken gemaakt voor eventuele gezamenlijke acties en lobby.

Wijkenaanpak

In het voorjaar heeft minister Vogelaar (WWI) haar actieplan aan de Tweede Kamer aangeboden. Daarin staat waarover ze met de gemeenten afspraken wil maken en welke bijdrage er van het rijk kan worden verwacht. In nauwe samenwerking met corporaties, lokale instellingen, ondernemers en buurtbewoners hebben de gemeenten wijkactieplannen gemaakt.

Ouderen kunnen een belangrijke rol spelen in het behalen van de doelstellingen, omdat zij doorgaans meer tijd hebben dan werkenden en vaak betrokken zijn bij het wel en wee van de buurt.

In 2008 sprak de CSO met een delegatie van de Nederlandse Woonbond, onder andere over samenwerking tussen de Woonbond en ouderenbonden in de wijkaanpak.

Wijkaanpak is heel concreet en lokaal. Het gaat om ideeën voor het versterken van de leefbaarheid, het vergroten van tolerantie en voorstellen voor een betere infrastructuur.

In de voorbereidingen op het debat in de Tweede Kamer over het integrale ouderenbeleid is aandacht gevraagd voor de belangen van ouderen bij het uitwerken van de plannen voor de Vogelaarwijken. Daaraan is in het debat veel aandacht gegeven.

Veiligheid en valpreventie

Ouderen zijn zich onvoldoende bewust van de gevolgen van een val en zijn onwetend over het nemen maatregelen om vallen te voorkomen. Jaarlijks overlijden gemiddeld 1.800 mensen van 55 jaar of ouder aan de gevolgen van een valongeval. Het aantal doden als gevolg van een valongeval neemt toe met de leeftijd:

In het ontwerp, de bouw en het onderhoud van woningen en de woonomgeving moet meer rekening worden gehouden met ouderen. Er zal contact gezocht worden met de bouwbranche. In gesprekken met de Nederlandse Vereniging van Klinisch Geriaters is ook aandacht gevraagd voor dit onderwerp. Er zijn ziekenhuizen die speciale polisprekuren houden voor dit soort ongelukken. Vallen kan te maken hebben met moeilijk zichtbare ziektebeelden, waar geriaters doorgaans goed zicht op hebben.

Adviescommissie Wonen

Gedurende het verslagjaar besloot het bestuur van de CSO tot het installeren van een aparte adviescommissie Wonen die het bestaande beleid van de lidorganisaties versterkt. De commissie kwam in 2008 drie keer bij elkaar.

5. Mobiliteit

Chipkaart OV

De chipkaart wordt binnen een paar jaar het nieuwe betaalmiddel voor het openbaar vervoer in Nederland. Ze vervangt dan alle treinkaartjes, abonnementen en strippenkaarten.

De CSO volgt met haar lidorganisaties de ontwikkelingen en discussies hierover op de voet. Ze neemt deel in het Landelijk Consumentenoverleg (LCO) — samen met de ANBO, ANWB, Consumentenbond, CG-Raad, de ROCOVs, ROVER en Viziris — dat overlegt met overheden en vervoerders en eisen stelt aan de ov-chipkaart. Zorgen zijn er over het gebruiksgemak, privacy en toenemende vervoerskosten. In het belang van de oudere reizigers oefent de CSO invloed uit.

In september besloten zes consumentenorganisaties uit het overleg te stappen, omdat zij geen vertrouwen meer hadden in het resultaat. De CSO bleef aan het overleg deelnemen om maximale invloed te kunnen behouden. De overgebleven organisaties spraken met staatssecretaris Huizinga over de ontstane situatie. Naar aanleiding hiervan hebben de consumentenorganisaties een eindbeeld gemaakt, waaraan een reizigersvriendelijke chipkaart moet voldoen. Met de vervoersbedrijven, de decentrale overheden en het ministerie van Verkeer en Waterstaat wordt afgestemd of hun eindbeeld voldoende overeenkomt met dat van de consumentenorganisaties in dat geval zullen alle organisaties weer aan het overleg deelnemen.

Treinreizigers

In het LOCOV (Landelijk Overleg Consumentenbelangen Openbaar Vervoer) zijn het ministerie van Verkeer en Waterstaat, de NS en consumentenorganisaties — waaronder de CSO — vertegenwoordigd, om de belangen van de treinreiziger te behartigen. Het gaat om concrete uitvoeringsmaatregelen, zoals de dienstregeling, de toegankelijkheid van de treinen, de kaartverkoop, en de tarieven.

Een van de in 2008 uitgebrachte adviezen van de consumentenorganisaties gaat over de service op stations. De NS wil agentschappen sluiten en daarvoor in de plaats automaten plaatsen met een serviceknop waarmee reizigers op afstand hulp kunnen invoeren. De CSO adviseert een ruime overgangperiode te hanteren, om er zeker van te zijn dat ook ouderen goed met de serviceknop overweg kunnen. De NS heeft hierover nog geen besluit genomen.

Met de NS is ook overlegd om de toegankelijkheid van treinen voor mensen met beperkingen te versnellen, naar aanleiding van de motie-Koopmans, die dat had bepleit. Dat alle treinen pas in 2030 goed bruikbaar zijn voor mensen met fysieke beperkingen, vindt de CSO onvoorstelbaar. Ze is teleurgesteld dat de NS weigert om versneld met het vervangen en aanpassen van treinen aan de slag te gaan.

Met ProRail wordt tweemaal per jaar overlegd over de vorderingen van het *Implementatieplan toegankelijkheid*: bedoeld om de stations toegankelijk te maken. Dat is nu niet of nauwelijks het geval voor bijvoorbeeld slechtzienden, blinden, doven, slechthorenden en voor wie slecht ter been is. ProRail ziet wél kans de toegankelijkheid snel te verbeteren. Gedacht wordt aan aanpassingen — bijvoorbeeld de perronhoogte in heel Nederland gelijkmaken ten opzichte van de treinvloer, hoorbare omroepberichten, berichten op een lichtkrant en het in spraak aanbieden van schriftelijke berichten. Een terugkerend discussiepunt is dat de NS stoptreinen zonder toilet gaat aankopen. Bij iedere gelegenheid wijst de CSO op de problemen die dat gaat opleveren. De NS ziet voorlopig af van het onbruikbaar maken van toiletten in bestaande gerenoveerde Sprinter-treinen.

In het Overgangscontract-II was klanttevredenheid onderwerp van afspraken tussen de staat en de NS. De laatste werd verplicht om de klanttevredenheid te onderzoeken en elk kwartaal te publiceren. Het ministerie en consumentenorganisaties zijn hierbij betrokken via een begeleidingscommissie, waarin de CSO participeert. Deze begeleidingscommissie stelt de cijfers ieder kwartaal vast.

Contractvervoer

Naar aanleiding van problemen in verschillende vormen van contractvervoer — waaronder WMO-vervoer, AWBZ-vervoer naar dagbesteding, Valys en regiotaxi — zetten de ministeries van VWS en V&W met alle betrokken partijen op een rij wat de oorzaken van de problemen zijn en wat mogelijke oplossingen. De CSO is vertegenwoordigd in de regiegroep en in de werkgroep die de vergaderingen van de regiegroep voorbereidt. Het rapport dat ingaat op de oorzaken verscheen medio 2008. Als vervolg wordt er gewerkt aan een handboek en aan kwaliteitseisen.

Code VVR

De CSO is vertegenwoordigd in de begeleidingscommissie Code VVR (Veilig Vervoer Rolstoelinzittenden) De commissie wordt ondersteund door Vilans. De nadruk van de werkzaamheden van de commissie lag vooral op het verspreiden van kennis over de code. De publicaties die in het project Code VVR 2007-2008 zijn ontwikkeld zijn:

- Nieuwe handleidingen en checklists chauffeurs en passagiers
- Nieuwe handleidingen gemeenten en vervoerders
- Veiligheidsinstructies voor rolstoelvervoer — logosticker komt terug.
- Lijst veilig vervoerbare rolstoelen
- Opzet beeldkaart — wordt in 2009 uitgewerkt
- Sticker voor niet-vervoerbare rolstoelen

Voor het onderwerp mobiliteit is veel CSO-werk verricht door beleidsmedewerkers van de Unie KBO en de PCOB.

6. Projecten

Project — PGO-support

In 2008 stelde het ministerie van VWS 750.000 euro beschikbaar voor de koepels NPCF, CG-Raad en CSO onder voorwaarde dat ze gezamenlijk een plan inleverden voor het ondersteunen van PGO-organisaties. Dit plan werd in de zomer gemaakt en er werd een organisatie opgezet onder de naam *PGO-support*. Ruim honderd verenigingen kregen vanuit deze organisatie steun bij het maken, uitschrijven en indienen van projectplannen. Een commissie onder voorzitterschap van ex-politica Hannie van Leeuwen adviseert de minister over de subsidiëring — per 1 juli 2009 — van deze plannen.

Vanuit het beschikbare bedrag wist de CSO een apart budget voor ouderenbeleid los te weken dat gebruikt is voor de financiering van onderdelen van het programma *Samen versterken*. De CSO en haar lidorganisaties, het LOC en de ANBO werkten daarin samen om projectvoorstellen voor 2009 en daarna te formuleren. Vlak voor de indieningsdatum haakte de ANBO echter af als deelnemer in te subsidiëren samenwerkingsprojecten, die voortkomen uit het programma *Samen versterken*. De CSO koerst erop aan dat ook in de komende jaren er een budget voor de ouderenorganisaties wordt afgescheiden van de subsidie voor PGO-support. Dit zal de nodige moeite kosten zolang niet breed het verschil wordt gezien tussen de positie van ouderen en ouderenorganisaties enerzijds en die van patiënten- en gehandicaptenorganisaties anderzijds.

Het bestuur van de CSO heeft secuur gekeken naar de juridische vormgeving van PGO-support om financiële risico's voor de CSO af te dekken en om een goede aansturing van PGO-support in het belang van ouderen te borgen. In 2008 was de CG-Raad budgetbeheerder voor de achtergebleven financiële middelen; PGO-support werd bestuurd door de directeurs van de drie koepels. Voor 2009 is de juridische vormgeving van PGO-support opnieuw een aandachtspunt.

Project — Krachtig Cliëntenperspectief

Tijdens de startbijeenkomst Nationaal Programma Ouderenzorg (NPO) op 4 april 2008, hield de CSO een inleiding waarin ze het cliëntenperspectief benadrukte.

Welke rol spelen de ouderenorganisaties in het NPO? De CSO sprak hierover met ZonMw en presenteerde een plan om de inspraak van kwetsbare ouderen in het programma te borgen. Dit leidde tot de toekenning van het project *Krachtig cliëntenperspectief in het NPO*. Per 1 december stelde de CSO Lilian Weel aan als projectleider. Met de directeur van de CSO bespreekt ze de koers van het project in de stuurgroep, waarin ervaringsdeskundigen zitten en een medewerker van ZonMw. De projectgroep bestaat uit beleidsmedewerkers van de landelijke ouderenorganisaties.

De taak van de projectleider is het versterken van de positie en de inbreng van de ouderen in de regionale netwerken, die gecoördineerd worden door de acht academische ziekenhuizen. De CSO was aanwezig bij de presentatie van de NPO-projectvoorstellen van het AMC en gaf op verzoek van ZonMw een presentatie voor de communicatiemedewerkers die voor het NPO-programma zijn aangesteld door de Universitaire Ziekenhuizen.

Project — Delier

De CSO werkt samen met projectleider PCOB, Unie KBO en ANBO aan het gesubsidieerde project *Geriatrische zorg vanuit patiëntenperspectief*, dat vanuit de middelen van het Fonds PGO wordt gehouden. Doel van dit project is het definiëren en formuleren van kwaliteitseisen voor de geriatrische zorg vanuit het perspectief van cliënten met delier. Tevens is het doel deze kwaliteitsnormen onder de aandacht te brengen van zorgverzekeraars en de

beroepsgroepen, zodat ze worden verankerd in het zorginkoop- en behandelbeleid. Het gaat om gespecialiseerde zorg voor delierpatienten op de juiste tijd en plaats in de keten van preventie, vroegsignalering, verwijzing, behandeling, zorg en nazorg. Eind 2008 heeft het Fonds Ohra een subsidie toegekend voor een ander geriatrieproject over de implementatie van kwaliteitscriteria voor het ziektebeeld delier. Daarmee is er een budget voor het inhuren van externe expertise en voor de inzet van de beleidsmedewerkers van de lidorganisaties en de CSO.

Project — Medezeggenschap pensioenen

Het project *Pensioenwet, werk in uitvoering* dat de CSO in juli 2007 begon, liep tot en met december 2008. Het doel hiervan was tweeledig. Allereerst het bevorderen van de uitvoering van het hoorrecht van pensioengerechtigden bij verzekerde regelingen, zoals is opgenomen in de Pensioenwet. Daarnaast het bevorderen van de principes voor goed pensioenfondsbestuur bij verzekeraars en pensioenfondsen.

Om bovenstaand doel te bereiken richt het project zich op:

Bevorderen van het oprichten van verenigingen van pensioengerechtigden en ondersteunen van pensioengerechtigden bij het oprichten van verenigingen.

- Ondersteunen van pensioengerechtigden bij het invoeren van de PFG-principes (*Pension Fund Governance — Principes voor Goed Pensioenbestuur*) door pensioenfondsen en verzekeraars.
- Voorlichting aan en scholen van pensioengerechtigden over de PFG-principes en medezeggenschap.
- Monitoren van de wijze waarop pensioengerechtigden door pensioenfondsen en verzekerde regelingen betrokken worden bij het invoeren van de PFG-principes en medezeggenschap.

Hieronder worden deze punten uitgewerkt.

Verenigingen van pensioengerechtigden

De CSO heeft de oprichting van een aantal verenigingen van pensioengerechtigden ondersteund. Dit gebeurde door het geven van informatie en het adviseren over de oprichting van verenigingen, het mede organiseren van een achterban en het maken en verspreiden van flyers. De uitvoering gebeurde deels in samenwerking met de NVOG, een lidorganisatie van de CSO.

Het is belangrijk dat de gepensioneerden in de deelnemersraad bij de pensioenfondsen contacten kunnen leggen met hun achterban. In de praktijk blijkt dat pensioenfondsen en verzekeraars niet actief willen meewerken aan het geven van bekendheid aan de plannen van gepensioneerden om een vereniging op te richten. In een aantal gevallen wordt de oprichting van een vereniging zelfs tegengehouden. Het is in dit licht niet verrassend, dat de CSO niet door pensioenfondsen en verzekeraars wordt benaderd voor informatie of advies over dit onderwerp.

Bij verzekerde regelingen is het bestaan van verenigingen van gepensioneerden ook van belang voor het verkrijgen van hoorrecht. Zonder vereniging van gepensioneerden is er namelijk geen medezeggenschap. Dat de oprichting van verenigingen moeizaam verloopt, is reden te meer voor de CSO om zich hiervoor actief in te zetten.

Principes voor Goed Pensioenbestuur (PFG)

Ter ondersteuning van pensioengerechtigden bij het invoeren van de PFG-principes, begeleidt en adviseert de CSO pensioengerechtigden in de deelnemersraad, het verantwoordingsorgaan of het toezichtorgaan. Afgevaardigden krijgen schriftelijke informatie, kunnen deelnemen aan de tweejaarlijkse terugkomdag en worden persoonlijk geadviseerd.

Er zijn standaardbrieven ontwikkeld die gebruikt kunnen worden bij het uitvoeren van de taken uit de Pensioenwet en de PFG-principes. De standaardbrieven worden via de website beschikbaar gesteld voor gepensioneerden en leden van de deelnemersraad.

Volgens afspraak met de Stichting van de Arbeid werft, selecteert en begeleidt de CSO kandidaten voor intern toezicht en draagt ze die voor aan het Nationaal Register. Naar aanleiding van oproepen op de website en nieuwsbrieven van de werkgroep Medezeggenschap van de CSO en haar lidorganisaties hebben zich in korte tijd ruim twintig belangstellenden gemeld. Het Nationaal Register heeft de voorgedragen kandidaten opgenomen in zijn databestand. Daarvan zijn er inmiddels tien voorgedragen voor toezichtfuncties. Dit heeft volgens het Nationaal Register echter niet geleid tot een plaatsing.

Voorlichting en scholing

De voorlichting pensioengerechtigden betreffende de PFG-principes en medezeggenschap gebeurt vooral via de nieuwsbrief *Pension Fund Governance & Medezeggenschap*. Deze verschijnt doorgaans eens per kwartaal. In de tweede helft van 2008 verscheen de nieuwsbrief één keer. De nieuwsbrief wordt breed verspreid onder individuele pensioengerechtigden, verenigingen, afgevaardigden in deelnemersraden en verantwoordingsorganen, lidorganisaties en externe relaties. De informatie van de nieuwsbrief wordt door zijn lezers beoordeeld als actueel, relevant en van een goed kwaliteitsniveau. Naast de nieuwsbrief vindt voorlichting plaats via de website, door middel van folders en door schriftelijk of telefonisch advies op maat.

Twee maal per jaar is er een scholingsbijeenkomst voor de gepensioneerden die door de CSO zijn afgevaardigd in een deelnemersraad of verantwoordingsorgaan.

In maart werd er aandacht besteed aan de kwaliteit van bestuur en deelnemersraden van pensioenfondsen en verzekeraars. Mark de Wijs, directeur van Stichting Pensioen Opleidingen was uitgenodigd als inleider. Het tweede onderwerp was de stand van zaken van de uitvoering van de PFG-principes.

In november hield Charlotte Kuiper, medewerker Toezicht pensioenuitvoerders van de Autoriteit Financiële Markten (AFM) een inleiding over de rol van de AFM bij het toezicht op de pensioenuitvoerders. Daarnaast was er wederom aandacht voor de stand van zaken in de verschillende fondsen van medezeggenschap en de uitvoering van de principes van Pension Fund Governance.

De opkomst van de scholingsdagen was hoog en de onderwerpen werden beoordeeld als nuttig en informatief.

Monitoren

Het monitoren van de betrokkenheid van de pensioengerechtigden bij de invoering van de PFG-principes en de afspraken over medezeggenschap gebeurde aan de hand van een inventarisatie van statuten en middels een enquête onder door de CSO voorgedragen kandidaten. De resultaten zijn gepresenteerd op de halfjaarlijkse scholingsdag.

Deelnemersraden

Uit de verzamelde gegevens blijkt dat het aantal gepensioneerden in deelnemersraden bij bedrijfstakpensioenfondsen, dat door de CSO of door een vereniging van gepensioneerden is voorgedragen, gelijk is gebleven vergeleken met de vorige meting, namelijk ongeveer veertig procent. Een aantal pensioenfondsen stelt de betrokkenheid van de CSO rooskleuriger voor dan de praktijk is. Zo gebeurt bij één pensioenfonds de benoeming van de kandidaten door de vakorganisaties en wordt de voordracht van de

CSO-kandidaat tegengehouden. Dit is in strijd met het eigen reglement van de deelnemersraad van het fonds.

Verantwoordingsorgaan

In de principes voor Goed Pensioenfondsbestuur is de instelling van verantwoordingsorganen bij pensioenfondsen vastgelegd. Hoewel de CSO in de principes niet is aangewezen als partij, wordt ze wel benaderd door pensioenfondsen voor kandidaten.

Een knelpunt is dat de zetelverdeling in het verantwoordingsorgaan bij een aantal pensioenfondsen niet gelijk is verdeeld, ondanks dat de geleiding van pensioengerechtigden hiermee niet heeft ingestemd. Bij één pensioenfonds is de deelnemersraad vervangen door een verantwoordingsorgaan.

Intern toezicht

Het interne toezicht is beter ingevoerd door bedrijfstakpensioenfondsen. Bij de meeste bedrijfstakpensioenfondsen is het intern toezicht ingevoerd. In tweederde van de gevallen is gekozen voor intern toezicht in de vorm van een visitatiecommissie.

Verzekerde regelingen

De positie van gepensioneerden met een verzekerde regeling is veel slechter dan die van de gepensioneerden bij pensioenfondsen. Uit een enquête onder een aantal gepensioneerden met een verzekerde regeling blijkt dat er nauwelijks betrokkenheid is van de gepensioneerden bij de invoering van de PFG-principes en de afspraken over medezeggenschap. De communicatie van de verzekeraars is in de meeste gevallen minimaal. Zelfs als er een vereniging is, wordt deze veelal niet geïnformeerd of betrokken bij veranderingen in de regeling. Bij veel verzekerde regelingen bestaat de werkgever niet meer.

De uitslag van de enquête is besproken met het Verbond van Verzekeraars. De geplande pilot in samenwerking met de Vereniging van Gepensioneerden uit de Zuivelindustrie en Agrarische sector (VGAZ) over verzekerde regelingen ging niet door, omdat er onvoldoende medewerking was van de werkgevers uit deze sector.

7. CSO — de organisatie

CSO — vereniging

Bij de herinrichting van het subsidiebeleid van VWS voor ouderenorganisaties besloot de minister de CSO met ingang van 2009 gedurende vier jaar subsidiegarantie te geven op het niveau van 2008. De CSO ontvangt jaarlijks € 377.000.- Dit geeft duidelijkheid na een periode van onzekerheid.

Om de verbondenheid van de koepel CSO met zijn lidverenigingen sterker tot uitdrukking te brengen is besloten de namen van de leden in het CSO-logo te integreren. Begin 2009 wordt dit logo ingevoerd.

Op de algemene ledenvergadering sprak staatssecretaris Jet Bussemaker. Veel kaderleden van de lidverenigingen en mensen uit het relatienetwerk van de CSO waren aanwezig en gingen met haar in gesprek over de toekomst van de AWBZ, de WMO en de Zorgverzekeringswet.

CSO — bestuur

De gewoonte dat de directeuren van de lidverenigingen als adviseur deelnemen aan de bestuursvergaderingen van de CSO kwam in het gedrang door de discontinuïteit in de directievoering bij de Unie en de PCOB. Gezien de stabiliteit in de vereniging besloot het bestuur de vergaderfrequentie te verlagen.

Hennie Kemner, voorzitter van de NVOG en Henny Houben, voorzitter van de Unie KBO hebben de plaatsen ingenomen die ontstaan waren door het vertrek van hun voorgangers bij de verenigingen.

CSO — bureau

Het bureau verhuisde in maart naar de Churchilllaan in Utrecht. Die locatiekeuze werd mede bepaald door de visie van de minister van VWS op de rol van de koepels. Onderdeel daarvan is een gewenste nauwere samenwerking met de koepels NPCF en CG-Raad.

CSO — p.r. en communicatie

In 2008 is relatief veel aandacht besteed aan de verbetering van de public relations (p.r.) en communicatie van de CSO. Marieke Sjerps van Sjerps Communicatie ondersteunde de CSO met handzame adviezen en met het vormgeven van het persbeleid en andere elementen die met p.r. en communicatie samenhangen.

Adviescommissies en werkgroepen

De adviescommissies zijn door het bestuur ingesteld. De visie en het beleid van de CSO op het betreffende terrein worden er besproken, beoordeeld en ontwikkeld. De adviescommissies adviseren het bestuur. Het overzicht van adviescommissies en de bemensing ervan is opgenomen in de bijlagen van dit jaarverslag.

In 2008 werd een nieuwe CSO-adviescommissie opgericht, de commissie Wonen. Daarin nemen kaderleden uit de vier lidorganisaties deel. De ambtelijke ondersteuning gebeurt in samenspel tussen de medewerkers van de Unie KBO, de PCOB en de CSO.

Samenwerking met NOOM

Het Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten (NOOM) is ontstaan als een project van de CSO. Na zijn verzelfstandiging deelt het NOOM met de CSO de ondersteunende diensten: dezelfde postbus, hetzelfde secretariaat, dezelfde huisvesting.

Bijlage A

CSO-bestuur, -adviescommissies, -werkgroepen en -bureau in 2008

Bestuur

Onafhankelijk voorzitter	dhr. drs. G. van Soest
Vicevoorzitter	dhr. D. Corporaal (PCOB)
Secretaris	mw. H.P.G.M. Houben-Sipman (Unie KBO) vanaf mei
Penningmeester	dhr. drs. M.P. Broekhuijsen (NVOG)
Leden	dhr. R.H.M. Thiesen (Unie KBO) dhr. drs. H.A.J. Kemner (NVOG) vanaf mei dhr. H.J. Beumer (PCOB) mw. drs. C.L. Harreveld (NOOM) dhr. E. Ruiz (NOOM)

Directeurenoverleg

Voorzitter	dhr. W.J. van Minnen (CSO)
Leden	mw. F.M. van den Dool (NVOG) dhr. drs. F. May (NOOM) dhr. G.J. Prins (PCOB) tot juni dhr. H. Verheij a.i. (PCOB) tot juli mw. drs. R. Schouten (PCOB) vanaf april dhr. P. de Graaf a.i. (PCOB) vanaf juni dhr. drs. H. Meeuwsen, a.i. (Unie KBO) tot juli mw. drs. S.K.J. Salden (Unie KBO) vanaf september

Op 12 juni overleed Gert Prins, directeur van de PCOB. Hij heeft slechts een korte tijd directeur van de PCOB kunnen zijn.

Adviescommissie Inkomen & Pensioenen:

Voorzitter	dhr. M.J. Valk (NVOG) tot mei dhr. C.A.V. van Tiggelen (NVOG) vanaf mei
Leden	dhr. dr. J.T.J.M. van der Linden (Unie KBO) dhr. E. Biemond (PCOB) mw. A. de Jong-Nonner (NVOG) tot augustus dhr. H.B.S. Hemmers (NVOG) vanaf augustus dhr. J.Th. Wassenaar (NVOG) dhr. E. Ruiz (NOOM)
Beleidsmedewerkers	mw. mr. A. de Rooij (secretaris - CSO) dhr. drs. R. Walsteijn (Unie KBO) tot juli dhr. M. Hendriks (Unie KBO) vanaf juli mw. drs. I. Schut (PCOB) dhr. drs. F. May (NOOM)

Adviescommissie Zorg & Welzijn

Voorzitter	mw. M. Greweldinger-Beudeker (Unie KBO)
Leden	dhr. J.R. Grasso (NVOG) dhr. C. Bense (NVOG) dhr. C. Lambermont (Unie KBO) vanaf december dhr. J. Pothof (PCOB)

Beleidsmedewerkers dhr. H.J. Beumer (PCOB)
mw. M. Eckhardt (NOOM)
dhr. drs. M. Kaarsgaren (secretaris - CSO)
mw. drs. G. Abrahamse (PCOB)
mw. drs. E. Willemsen (Unie KBO)
mw. drs. L. Huijts (Unie KBO)
mw. drs. I. Schut (PCOB)
dhr. drs. F. May (NOOM)

Adviescommissie Wonen

Voorzitter dhr. G. de Man (PCOB)
Leden dhr. J.C. Muis (PCOB)
dhr. H.W.G. Dirkx (Unie KBO)
mw. S. van Waveren-van Voorst (Unie KBO)
dhr. J.R. Grasso (NVOG)
dhr. R.H.M. Thiesen (Unie KBO)
mw. M. Eckhardt (NOOM)
Beleidsmedewerkers dhr. drs. M. Kaarsgaren (secretaris - CSO)
dhr. drs. F. May (NOOM)
dhr. drs. J. Brinkers (Unie KBO)
dhr. drs. K. Wierda (PCOB)

Werkgroep Pensioenen

Voorzitter dhr. J. Beugelsdijk (Unie KBO)
Leden dhr. H. Boonacker (PCOB)
dhr. H. Berkouwer (NVOG) tot juni
dhr. Th.J.J. van Dijk (NVOG) vanaf juni
dhr. E. Nypels (NVOG)
dhr. G.V. Smittenaar (NVOG) vanaf juni
dhr. drs. M.P. Broekhuijsen (bestuur CSO)
Beleidsmedewerkers mw. mr. A. de Rooij (CSO - secretaris)
mw. drs. I. Schut (PCOB)
dhr. H. Tilburgs (Unie KBO)

Werkgroep Project Medezeggenschap

Voorzitter dhr. H. Boom (NVOG) tot mei
dhr. L. Aardema (NVOG) vanaf mei
Leden dhr. drs. M. Broekhuijsen (bestuur CSO)
dhr. H. Boonacker (PCOB)
mw. C. Hanegraaf-Feringa (Unie KBO)
dhr. W. Zoon (PCOB)
dhr. J. Beugelsdijk (Unie KBO)
dhr. H. Gerritsen (NVOG) vanaf december
Beleidsmedewerkers mw. mr. A. de Rooij (CSO)
hr. D. van den Berg (CSO - secretaris)

Financiële Commissie

Voorzitter dhr. drs. M.P. Broekhuijsen (CSO)
Leden dhr. J.W. Kwint (NVOG)

Adviseurs dhr. E. Biemond (PCOB)
dhr. C.J.W. Haans (Unie KBO)
dhr. E. Ruiz (NOOM)
dhr. W.J. van Minnen (CSO)
mw. A. Hendrich-Raaijmakers (CSO)

Voorlichtersoverleg

Voorzitter dhr. W.J. van Minnen (CSO)
Leden mw. F.M. van den Dool (NVOG)
dhr. A. Heltzel (Unie KBO)
dhr. J. Bakker (PCOB)
dhr. drs. F. May (NOOM)

Stuurgroep Project Krachtig Cliëntperspectief in het NPO

Voorzitter mw. M.C. Greweldinger (CSO)
Adviseur mw. H. van Leeuwen
Leden mw. C. van Aalst (ZonMw)
mw. drs. L. Weel (CSO)
dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Projectgroep Geriatrie

Voorzitter mw. drs. L. Weel (CSO)
Leden mw. W. Betten (ARGO)
mw. drs. G. Abrahamse (PCOB)
mw. drs. L. Huijts (Unie KBO)
mw. Y. Heygele (NOOM)
dhr. W. Tukker (ANBO)
dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

CSO-bureau

In 2008 telde het bureau van de CSO één fulltime en zeven parttime medewerkers:

Directeur dhr. W.J. van Minnen (fulltime)
Senior beleidsmedewerker Zorg, Welzijn en Wonen
dhr. drs. M. Kaarsgaren
Senior beleidsmedewerker Inkomen en Pensioenen
mw. mr. A. de Rooij
Projectleider Medezeggenschap Pensioenfondsen
dhr. D. van den Berg
Projectleider Krachtig Cliëntperspectief in het Nationaal Programma Ouderenzorg
mw. drs. L. Weel (vanaf december)
Financieel medewerker mw. J. Hendrich-Raaijmakers
Secretaresse mw. S. Rambharose-Raghoebir
mw. H. van der Steen-van den Hoeven

Bijlage B

CSO-vertegenwoordigers in externe organisaties 2008

Age Platform Nederland

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Centrum Ethiek en Gezondheid: Forum

mw. drs. G. Abrahamse (PCOB)

Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ): Afstemmingsoverleg indicatiestelling

dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ): Klankbordgroep

dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Classificatie Implementeert Qualiteit (Cliq): Voornormcommissie 'NEN', in opdracht van de CVZ

dhr. ir. P. Kruitbosch (PCOB)

CG-Raad, CSO, Per Saldo, DGV: Gezamenlijke werkgroep inzake Geneesmiddelen

dhr. W.J. Spijker (Unie KBO)

CVZ, College voor Zorgverzekeringen: Regiegroep Diensten bij Wonen met Zorg

dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Landelijk Overleg Minderheden (LOM)

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

dhr. drs. F. May (NOOM)

Landelijk Overleg Hulpmiddelen Aangelegenheden, gezamenlijke werkgroep in samenwerking CSO met CG-Raad

dhr. ir. P. Kruitbosch (PCOB)

dhr. W.J. Spijker (Unie KBO)

Landelijk Overleg Hulpmiddelen Aangelegenheden (LOHA), Klankbordgroep beoordelingskader

dhr. ir. P. Kruitbosch (PCOB)

dhr. W.J. Spijker (Unie KBO)

mw. S. van Gennip (PCOB)

Landelijke Cliëntenraad (LCR): Sociale Zekerheid

dhr. J.T.J.M. van der Linden (Unie KBO)

mw. mr. A. de Rooij (CSO)

Ministerie van BZK: Algemene Commissie Vermindering Administratieve Lasten

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Ministerie van SZW: Gemengde Commissie Administratieve Lasten
mw. mr. A. de Rooij (CSO)

**Ministerie van Verkeer & Waterstaat/NS: Landelijk Overleg
Consumentenbelangen Openbaar Vervoer: LOCOV**
dhr. drs. K. Wierda (PCOB)
dhr. drs. J. Brinkers (Unie KBO)

**Ministerie van VWS/Connexion: Bovenregionaal vervoer, Klankbordgroep
Valys**
dhr. drs. K. Wierda (PCOB)

Ministerie van VWS en Ministerie van V&W: Regiegroep Contractvervoer
dhr. W.J. van Minnen (CSO)

**Ministerie van VWS: bestuurlijk en directeurenoverleg cliëntenorganisaties
AWBZ**
dhr. drs. G. van Soest (CSO)
dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Ministerie van VWS: Klankbordgroep Geneesmiddelen
dhr. W.J. Spijker (Unie KBO)

Ministerie van VWS: Klankbordgroep Veranderingen AWBZ
dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Ministerie van VWS, Klankbordgroep Evaluatie WMO
dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Ministerie van VWS: Klankbordgroep Implementatie WMO
dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)
mw. drs. L. Huijts (Unie KBO)

Ministerie van VWS: Klankbordgroep Heroriëntatie Hulpmiddelenwetgeving
dhr. ir. P. Kruitbosch (PCOB)

Ministerie van VWS: Klankbordgroep Scheiden van Wonen en Zorg
dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Ministerie van VWS: Overleggroep Wet Cliënt en Kwaliteit van de Zorg
dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

Ministerie van VWS: Project Vermindering Administratieve Lasten Burgers
dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Ministerie van VWS: Monitoring Invoering ZZP
dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Ministerie van VWS: Monitoring Invoering ZZP, Voorlichting
dhr. A. Heltzel (Unie KBO)

Ministerie van VWS: Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten (Wtcg), Voorlichting

dhr. J. Bakker (PCOB)

Ministerie van VROM en Ministerie van VWS: Klankbordgroep Beter (t)huis in de buurt

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

dhr. drs. K. Wierda (PCOB)

**Movisie: Kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling
Zilveren Kracht: Raad van advies, Comité van aanbeveling**

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

**De Nederlandsche Bank: Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer
vacature**

**De Nederlandsche Bank: Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer, Werkgroep
Veilig in het Betalingsverkeer**

dhr. P. van Stratum (Unie KBO)

**Nederlandse Spoorwegen: Begeleidingscommissie
klanttevredenheidsonderzoek**

dhr. drs. J. Brinkers (Unie KBO)

Nederlandse Zorgautoriteit: periodiek overleg landelijke cliëntenorganisaties

dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

NOC*NSF en NISB

Taskforce 50+ Sport en Beweging

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Pensioen kijker.nl

Bestuur

dhr. S.C. Weijers (Unie KBO)

dhr. J. Beugelsdijk, plv. bestuurslid (Unie KBO)

Messageboard

vacature

Project Kwaliteitscriteria Delier

dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

**RIVM: Klankbordgroep keuzesite 'Verpleging, Verzorging & Thuiszorg' voor de
website www.kiesbeter.nl**

mw. drs. I. Schut (PCOB)

**RIVM: Klankbordgroep keuzesite 'Medische informatie' voor de website
www.kiesbeter.nl**

vacature

SER: Werkgroep Coördinerend Overleg Arbeidspensioenen (CO)

dhr. L. Aardema (NVOG)
dhr. M.P. Broekhuijsen (NVOG)
mw. mr. A. de Rooij (CSO)

SER: Werkgroep Evaluatie Medezeggenschap Gepensioneerden

dhr. M.P. Broekhuijsen (NVOG)
mw. mr. A. de Rooij (CSO)

SER: Werkgroep Evaluatie Pension Fund Governance

dhr. M.P. Broekhuijsen (NVOG)
mw. mr. A. de Rooij (CSO)

SKW Certificatie BV: College van Deskundigen Woonkeur

mw. S. van Waveren-van Voorst (Unie KBO)

SKW Certificatie BV: Werkgroep Ontwikkeling pluspakket zorg van het inspectiecertificaat Woonkeur

mw. S. van Waveren-van Voorst (Unie KBO)

Sociale Verzekeringsbank: Cliëntenraad

dhr. A.P.A. Riemen (Unie KBO)

Stichting van de Arbeid: Overleg Stichting van de Arbeid/CSO Medezeggenschapconvenant (OSC)

dhr. J. Beugelsdijk (Unie KBO)
dhr. M.P. Broekhuijsen (NVOG)
dhr. drs. G. van Soest (CSO)
mw. mr. A. de Rooij (CSO)

Stichting van de Arbeid: Projectgroep Pension Fund Governance

dhr. M.P. Broekhuijsen (NVOG)

Stuurgroep Project Meer Woningen voor Ouderen

dhr. W.J. van Minnen (CSO)

Trans Link Systems: Technische Realisatie van de Chipkaart

dhr. drs. J. Brinkers (Unie KBO)
dhr. drs. K. Wierda (PCOB)

VNG: Expertgroep Modelverordening WMO

dhr. drs. M. Kaarsgaren (CSO)

ZonMW adviesgroep kwaliteit pijler 3

mw. drs. L. Huijts (Unie KBO)

Zorgverzekeraars Nederland: Werkgroep Stofkam Regeling Hulpmiddelen

dhr. ir. P. Kruitbosch (PCOB)
dhr. W.J. Spijker (Unie KBO)

Bijlage C

Afkortingen

AOW	Algemene Ouderdomswet
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
CAD	Centra voor Alcohol- en andere Drugsproblemen
CAK	Centraal Administratie Kantoor
CBOG	College voor de Beroepen en Opleidingen in de Gezondheidszorg
CG-Raad	Chronisch zieken- en Gehandicapten Raad Nederland
CIZ	Centrum Indicatiestelling Zorg
CSO	Centrale Samenwerkende Ouderenorganisaties
CVV	Collectief Vraagafhankelijk Vervoer
Fonds PGO	Fonds voor Patiënten-, gehandicaptenorganisaties en ouderenbonden
KNMG	Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst
LCO	Landelijk Consumenten Overleg
LOM	Landelijk Overleg Minderheden
LOC-LPR	Landelijke Organisatie Cliëntenraden
LOCOV	Landelijke Overleg Consumentenbelangen Openbaar Vervoer
MZ	Medezeggenschap van gepensioneerden bij pensioenfondsen
Nibud	Nederlands Instituut voor Budget Onderzoek
NOOM	Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten
NPCF	Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie
NVKG	Nederlandse Vereniging voor Klinische Geriatrie
NVOG	Nederlandse Vereniging van Organisaties van Gepensioneerden
NZa	Nederlandse Zorgautoriteit
PCOB	Protestants Christelijke Ouderen Bond
PFG	Pension Fund Governance
ROCOV	Regionaal Overleg Consumenten Openbaar Vervoer
RVZ	Raad voor de Volksgezondheid
SER	Sociaal Economische Raad
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Unie KBO	Unie van Katholieke Bonden van Ouderen
V&W	Ministerie van Verkeer en Waterstaat
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VRM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WKCZ	Wet Klachtrecht Cliënten Zorgsector
WMCZ	Wet Medezeggenschap Cliënten Zorginstellingen
WMG	Wet Marktordering Gezondheidszorg
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
Wtcg	Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten
WWB	Wet Werk en Bijstand
ZN	Zorgverzekeraars Nederland
VVR	Veilig Vervoer Rolstoelinzittenden
Zvw	Zorgverzekeringswet
ZZB	Zorgzwaartebekostiging in de AWBZ
ZZP	Zorgzwaartepakketten